

Litterära
spalten

Portugisiskt öde

Säger man Portugal så hör man genast de ödesmättade tonerna av en fado. Vadå, låter det som tango? Ja, förlåt det är Pia-zolla i bakgrunden men jag går genast och byter. Bättre så? Madreus är visserligen inte renodlad fado men omiskänligt portugisiskt. Det bör ju dessutom vara något modernt till Antonio Lobo Antunes romaner.

Nuet

Även när han blickar bakåt är det för att fånga nuet. Själva har han god bakgrund för det. Som psykiater tjänstgjorde han i Angola under kolonialismens sista dagar och efter diktaturens fall blev han en av den portugisiska litteraturs förförare.

Rätt många av hans romanfigurer tycks lida av svårartade omställningsproblem, men riktigt illa är det för den gamle fascisten i *Tingens naturliga ordning*, den roman som Forum gav ut nu i höst i hopp om att Antunes skulle få Nobelpris. Att det inte blev så är ingen anledning att missunna sig den. Det är många liv som gått förlorade men lika många livslögnar håller Antunes upp till ironisk betraktning. Inte ens fascisten som låtsas oskyldig kan ljuga för sig själv så att han tror sig.

Fado

Det förflyta var skit men nuet är för sent. Vad göra? Lyssna till en fado över ett glas på en bar. Inte ens den glädjen finner de, Antunes trötta typer som snärjs allt mer och mer i författarens långa slingrande satser. Sprattlar de, och det gör de förstås, blir det bara värre. Kanske är han sadist, Antunes, men han gör onckligen stor konst av futtiga misslyckanden.

I *Förklara fåglarna för mig*, som finns i pocket, är det till och med värre än för fascisten och hans släktingar. Här garvar mäsarna åt den stackars humanisten som blivit över i det nya Portugal, efter att ha kämpat mot det gamla.

Hadde han lytt farsans råd och läst juridik i stället hade det kanske gått bättre, men då hade nog romanen mått mycket sämre. Och hos Antunes får ingen sådana chanser. Nog låter det fado alltid, bittert faller ödet över de hjälplösa. Hade det inte varit en stänk av ironi blev det för svårt. Men tango är min själ inte lätt det heller.

KARL STEINICK

Ytterligare en biografi över Evelyn Waugh har utkommit. Denna gång skriven av Selina Hastings, som enligt recensenten Per-Olof Bolander, skriver spänstigt, utan störande djupdykningar i psykoanalys och litteraturteori.

Det är inte många år sedan Martin Stannards gedigna tvåbandsbiografi låg färsk i bokhandeln men här kommer ytterligare 600 sidor life of Evelyn Waugh, *Evelyn Waugh - A Biography*. Engelsmännen älskar en god historia och goda historier handlar som regel om mindre goda människor. Där ligger en del av förklaringen till det livskraftiga intresset för Waughs litteratur och person.

Saklitteratur

Selina Hastings
Evelyn Waugh - A Biography
Sinclair-Stevenson, 1994

Hos Stannard kunde man under den skrupulöst sakliga ytan ana ett ambivalent och intensivt förhållande till biografiobjektet. Stannard tillät sig dock aldrig att tala direkt ur hjärtat och lämnade läsaren med den frustrerande som förlösta storverk skapar. Sådana komplikationer saknas på gott och ont hos Selina Hastings levnadsteckning. Det är en habil redogörelse för Waugh från vaggan till gravens, spänstigt skriven utan störande djupdykningar i psykoanalys och litteraturteori.

Spärr

Hastings anger i förordet att ambitionen varit att så nära som möjligt skildra hur det var att känna Waugh och, om möjligt, att vara Waugh. Det första lyckas hon bra med, det andra är väl omöjligt. Den tolerans och välvilliga psykologiska insikt som gör det möjligt för Hastings att blicka in i Waughs inre utgör samtidigt en effektiv spärr mot varje försök att se världen med Waughs ögon.

Det ligger i sakens natur att Waughs värld bara är tillgänglig genom hans egen litterära produktion, bearbetad med de ordbuchsredskap han satte en ära i att hantera på hantverkets högsta nivå. Där finns inlag som Hastings, och många andra som uppskattar Waughs humor och miljöskildring, inte med bästa vilja kan förstå eller acceptera.

Waugh var nämligen allt annat än tolerant och hans psykologiska skarpsyn liknar ofta katens förståelse av rätten den för tillfället leker med. I böckerna skiff det med stor finesse. I verkligheten hade Waugh den födda mobbarens blick för, och förakt mot, svaghet. Feget låg utanför

Kärleksfull, på sitt sätt. Evelyn var en kärleksfull far om än på ett ibland chockerande avlägsen sätt. Han såg noga till att vara bortrest vid födelsorna och förmådde inte ägna barnen något större intresse förrän de behärskade konversationskonstens elementa.

Waughs egen erfarenhet och hans oförmåga till empati med sådan svaghet deformationer hans liv och begränsade hans konstnärliga register.

Ambition, fåfänga och snobberi var han desto mer förtrogen med, men även (selektivt) generositet, lojalitet och pliktänsla. Han visste att köttet är svagt men även att anden kan vara villig till något högre. Ilsket, uppriktigt, cyniskt sökte han oavlättlig frid, saktmodighet, trovisshet. Till slut var döden det enda hoppet i detta liv.

Evelyn Waugh föddes 1903 till ett litterärt medelklasshem i utkanten av London. Fadern var recensent och förlagsman, en sällskapsmänniska med förkärlek för amatörteater och deklamationer. Evelyn skulle i sinom tid ta efter hans estetiska traditionell och i förtid påtagna gammelmansattribut, men stod aldrig fadern nära och avskydde från tidig ålder hans småborgerliga värderingar, konventionellt ljumma religiositet och teatraliska sentimentalitet.

Förebilder

Till skillnad från senare medelklassgenerations fadersupprior sökte Evelyn förebilder högre upp i samhällsordningen. 20-talets Oxford gav den perfekta miljön. Waugh försummade studierna och drogs villigt in i universitetets mest illaberyktade studentkrets, dominerad av högadliga ruclare och med homosexualiteten som norm.

Liksom för flertalet var dessa erotiska kontakter bara en övergångsfas för Waugh. Dryckesvanorna han lade sig till med blev mer bestående. Ruset, inte sällan rejäla glaskrossaryllor, blev tillsammans med jesor till avlägsna platser Waughs flykt undan den alltid hotande tristessen.

Möbelsnickare

Efter Oxford gjorde Waugh halvhjärnade försök att yrkesutbilda sig till illustratör och möbelsnickare innan han tillgrepp den misslyckade studentens sista utväg: en underordnad lärartjänst på en obskyr privatskola i Wales. Erfarenheterna där gav material till debutromanen *Decline and Fall*, en briljant och lagom vågad

satir som i ett slag gjorde den 25-åriga Waugh till litterärt stjärnskott. Han lanserades i pressen som den nya frigjorda ungdomens representant och spelade en tid glatt rollen som festkändis och åsiktsmaskin.

Nya romaner och framgångar följde men också en serie krisartade besvikelser, på kärleken, nationen och slutligen kyrkan. Författarskapet fördjupades, författaren förbittrades.

Waughs första äktenskap var en ungdomlig, romantisk fantasi som krossades när hustrun efter tre tids otrohet övergav honom. Han valde nästa gemål med större omsorg och mindre emotionell berusning. Laura Herbert tillhörde den etablerade godsägarklassen. I hennes familj gick man inombus med ridstövlar och delade finsoffan med jakthundarna. Där fanns det självklara överklassmedvetande Waugh idealiserade, som inte skämdes av nyrikedomens tafattethet eller vulgära uppvisningsbehov.

Bortrest

Äktenskapet blev lyckligt i betydelsen ömsesidigt tillfredsställande. Paret fick sju barn och Evelyn var en kärleksfull far om än på ett ibland chockerande avlägsen sätt. Han såg noga till att vara bortrest vid födelsorna och förmådde inte ägna barnen något större intresse förrän de behärskade konversationskonstens elementa.

Waugh hälsade till en början andra världskriget som ett korssteg mot kommunismens och nazismens förenade barbari, där både han själv och Storbritannien kunde renas från apati och förfallssymptom. Sanningen var förstås att Waugh var optimalt illa beskaffad för militärlivets krav på konformism, kamratskap och disciplin.

Waughs krig var långtifrån händelseöst. Han deltog i en räd mot Afrikas kust, var med om den kaotiska reträttstriden och evakueringen från Kreta, överlevde en flygkrasch i Jugoslavien där han tillsammans med Churchills son höll samband med Titos partisaner. Men Waugh och armén förblev betydligt och svårutdrägliga främlingar för varandra och alli-

ansen med Stalin släckte hoppet om en bättre värld efter kriget.

I reaktion mot krigsårens knapphet och de egalitära strömningar som skulle föra Labour till makten skrev Waugh *Brideshead Revisited* (En För-lorad Värld), en hyllning till aristokratien, Oxford och katolicismen där satiren är nerotonad och språket ovanligt prunkande. Waugh insåg att han gått för långt när det började anlända beundrabrev från kvinnor i USA. *The Loved One* (Den Käre Bortgångne), en hårdkokt satir över begravningsindustrin i Kalifornien, satte amerikanerna på plats.

Katolik

Redan 1930 hade Waugh konverterat till katolska kyrkan som med familjen utgjorde värm mot mörka yttre och inre krafter. Waughs religiositet var, precis som kärleken till familjen, på en gång tvekfäst äkta och svärbegripligt osentimental. Religionen var ett intellektuellt val utan gudsupplevelse eller den attitydförändring som brukar förknippas med omvändelser.

Hierarkin, ritualen, det anti-humanistiska, just allt det som kyrkan kritiserades för, var det som starkast lockade Waugh. När andra vaticankonciliet reformer öppnade kyrkan för samma moderniserande och nivellerande krafter som Waugh avskydde i samhället skakades hans existens i grunden. Påskan 1966 kom döden, som en befriare.

Konservativ

Evelyn Waugh var något så sällsynt som en konservativ konstnär. Han röstade aldrig och vi kan gissa vad han skulle tyckt om moderna högerledare som Gingrich, Major, Bildt. I Waughs böcker sesdeseras radikalismens och liberalismens illusioner träffsäkert och skningslöst men där finns inget som pekar framåt. Eller?

I långnovellen *Scott King's Modern Europe* ger sig en engelsk skolfux ut på semester på kontinenten, en nedstigning i den otyglade politiska maktens byråkratierade men rättlösa helvete med flyktinglägret som följdriktigt slutstation. Räddad och hemkommen uppmanas han av rektorn att byta klassikerna i undervisningen mot något mer tidsenligt, som ekonomi:

"[Parents] want to qualify their boys for jobs in the modern world. You can hardly blame them, can you?"

"Oh, yes", said Scott-King. "I can and do. [...] If you approve, headmaster, I will stay as I am here as long as any boy wants to read the classics. I think it would be very wicked indeed to do anything to fit a boy for the modern world."

"It's a shor."
"There, headmaster, with all respect, I differ from you profoundly. I think it is the most long-sighted view it is possible to take."

PER-OLOF BOLANDER